

УДК 821.111.2.09-92 Ман Т.
930 Митровић А.

ПРОДОР У ИСТОРИЈСКО (упоредо читање Томаса Мана и Андреја Митровића)

Мр Сања ПЕТРОВИЋ ТОДОСИЈЕВИЋ
Институт за новију историју Србије

АПСТРАКТ: Рад је настао као резултат упоредног читања књига Томаса Мана Немачким слушаоцима. Педесет пет говора упућених преко радија за Немачку и Андреја Митровића О божјој држави и злом спасењу. Покушај упоредног читања једног од најпревођенијих немачких писаца на српски језик и једног од најбољих познавалаца дела Томаса Мана пружио је увид у важност истраживања односа историје и уметности, уметника и његовог друштвеног, политичког и идеолошког окружења.

Кључне речи: *Томас Ман, Андреј Митровић, Немачка, Други светски рат, ВВС, говори*

„Нећете убити дух“¹

Новембра месеца 2007. године, у недељнику *Време*, под насловом „Мајсторско портретирање олоша“ објављен је осврт на књигу Томаса Мана *Немачким слушаоцима. Педесет пет говора упућених преко радија*

¹ Маја месеца 1943. године, америчка културна и научна јавност је подсетила човечанство на 10. мај 1933. када су нацисти организовали масовно спаљивање књига „неподобних“ аутора. Под девизом „Нећете убити дух“, одржане су бројне манифестације широм Сједињених Америчких Држава. Између осталог, 10. маја 1943. на њујоршкој Public Library и три стотине највећих јавних библиотека у САД-у заставе су биле спуштене на пола копча. Томас Ман, *Немачким слушаоцима. Педесет пет говора упућених преко радија за Немачку*, Београд, 2007, стр. 120–121.

за Немачку² новинара и писца Теофила Панчића.³ Неко ко је одрастао уз полицу са књигама на којој су централно место заузимали *Буденброкови* свакако је морао бити изненађен информацијом да се пред читалачком публиком у Србији појавила још једна књига Томаса Мана. И заиста, Теофил Панчић је подсетио читаоце да се готово на прсте могу пребројати белетристичка дела једног од најпознатијих, ако не и најпознатијег писца немачког говорног подручја која нису „преведена на српски и(ли) друге варијанте БХС језика“. Са друге стране Панчић је истакао да „заstraшује гигантска рупа у превођењу и издавању његових есејистичких, надасве политичко-публицистичких текстова“ који представљају Мана „као мислиоца и проповедника људске слободе, борца против тираније глупости, а богома и глупости тираније“. Иако се и прва и друга констатација могу и морају прихватити као тачне, постоји могућност да се потенцијални читаоци брилијантних Манових говора доведу у извесну заблуду када се говори о стваралачком опусу прослављеног писца. *Мајсторско портретирање олоша* или улазак у историјско „крз проблем човековог места у историји“⁴ опште је место садржаја који се крију иза наслова како белетристичких тако и политичко-публицистичких текстова Томаса Мана. Пре више од тридесет година, на то нас је подсетио историчар Андреј Митровић представљајући се љубитељима историографије али и широј читалачкој публици књигом *Историјско у „Чаробном брегу“*. *Покушај интердисциплинарног огледа*.⁵ Баш због тога, било је више него неопходно констатовати да су се готово у исто време појавила два изузетна дела, нова књига Андреја Митровића и давно изречени, готово пророчки говори Томаса Мана.

Суочавање са популарним писцем као радио публицистом резултирало је постављањем низа питања у вези са аутором чије је дело било и остало предмет интересовања истраживача који су, градећи знања о прошлости, бавећи се феноменима европске историје прве половине 20. века, уочавали „важност истраживања односа историје и уметности, уметника и његовог друштвеног, политичког и идеолошког окружења, отварајући тако простор за критичка запажања и коришћење уметничког дела као сложеног и особеног извора за разумевање историјске стварности“.⁶ Одговор на једну, али кључну дилему – ко је човек који је децембра месеца 1940. године, док су Хитлерове снаге „газиле“ Европу, са таласа ВВС-ја поручивао својим

² Књигу је у оквиру едиције Несаница објавила издавачка кућа Књижевна општина Вршац. Превео је Томислав Бекић.

³ Teofil Pančić, „Majstosko portretiranje ološa“, *Vreme*, 878, Beograd, 1. 11. 2007.

⁴ Andrej Mitrović, *O božjoj državi i zlom spasenju*, Beograd, 2007, str. 80.

⁵ Андреј Митровић, *Историјско у „Чаробном брегу“*. *Покушај интердисциплинарног огледа*, Београд, 1977.

⁶ Милан Ристовић, „Андреју Митровићу, поводом седамдесетог рођендана“, *Годишњак за друштвену историју*, 1–3, Београд, стр. 14.

земљацима у Немачкој: „Безгранична је и неопростива ваша вера, хоћу да кажем: ваша лаковерност“⁷ – понудила је књига историчара Андреја Митровића *О божјој држави и злом спасењу*⁸ која је објављена 2007. на одушевљење свих који су радо читали и волели *Време нетрпељивих. Политичка историја великих држава Европе 1919–1939*,⁹ *Историјско у „Чаробном брегу“*. *Покушај интердисциплинарног огледа*,¹⁰ *Ангажовано и лепо. Уметност у раздобљу светских ратова (1914–1945)*.¹¹

Сабирајући текстове у две целине (*Историјско у Чаробном брегу* и *Наслеђе Манових*) Митровић нас и овога пута уверава да је могућност грађења знања о прошлости више него изазовна за истраживача уколико историју посматра као целину „свих појава везаних за друштвени живот човека кроз време и да се само аналитичким захватима може упорно остварити схватање о целовитости историје“.¹² Замишљен над делом Томаса Мана али и над делима Пабла Пикаса, Аугуста Макеа, чија слика *Расманак* краси корице Митровићеве књиге и на врло оригиналан и ефектан начин уводи читаоца у предстојећи садржај, Ериха Марије Ремарка, Алексеја фон Јављенског, Георга Гроса, Милана Ракића, Јоакима Феста, Иштвана Саба аутор подсећа читаоце али чини се пре свега стручну јавност „да људи у историји никако нису апстрактни него јединке које су психолошки и друштвено најтешње везане за своје време“.¹³ У времену када српску историографију преплављује море методолошки потпуно неутемељених, неинвентивних и, рекло би се, досадних радова, књига аутора који је генерацијама овдашњих историчара указивао на „препознавање и поштовање људске димензије као суштинског и стожерног принципа“¹⁴ у научном раду представља право освежење.

Управо је емигрант у лику Томаса Мана, који се у јесен 1940. године одазвао на молбу Британске радио-корпорације (British Broadcasting Corporation) да преко таласа популарне радио-станице својим земљацима коментарише ратна збивања и на тај начин покуша да утиче на немачке слушаоце „у духу често исказиваних уверења“,¹⁵ представљао персонификацију јединке психолошки и друштвено најтешње везане за своје време. „Један живот се потпуно поклопио својим раздобљима са

⁷ Т. Ман, *н. д.*, стр. 17.

⁸ Књигу је у оквиру едиције *Време и прича* објавила издавачка кућа Архипелаг.

⁹ Андреј Митровић, *Време нетрпељивих. Политичка историја великих држава Европе 1919–1939*, Београд, 1974; 2. изд. Подгорица, 1998; 3. изд. Подгорица, 2004.

¹⁰ А. Митровић, *н. д.*

¹¹ Andrej Mitrović, *Angažovano i lepo. Umetnost u razdoblju svetskih ratova (1914–1945)*, Beograd, 1983.

¹² М. Ристовић, *н. д.*, стр. 17.

¹³ *Исто*, стр. 8.

¹⁴ *Исто*.

¹⁵ Т. Ман, *н. д.*, стр. 5.

испресецаношћу једне националне историје¹⁶, тврди Андреј Митровић описујући Томаса Мана као историјску личност „времена изузетно оштрих, вишеструких и многозначних политичких борби током којих је насилно прекинуто око сто милиона људских живота, а стварно уништен садржај живљења једне милијарде људи“¹⁷. Пристајући на статус политичког емигранта у педесет осмој години живота¹⁸ и на „ангажман“ неумољивог критичара немачке званичне политике у периоду Другог светског рата, јунак *времена нетрпељивих* одбијао је да се сврста у колону која је пристајала на живот у раздобљима „у којима је“, како тврди Хана Арент, „јавност бивала затамњена а свет постајао толико сумњив да су људи престајали да се питају за политику како то не би угрозило њихов животни интерес и личну слободу“¹⁹. Обраћајући се Американцима немачког порекла, Томас Ман је у говору од 15. октобра 1942. године рекао: „Говори се, драги пријатељи, да сам напустио Немачку, да тамо више нисам могао да живим. Човека какав сам ја, у основи потпуно неполитичног човека, не би ништа потерало из Немачке, никаква промена владе или режима, никаква политичка промена, никаква револуција – ништа на свету не би могло да ме на то натера осим оно једно – оно што се зове националсоцијализам, једино Хитлер и његова банда. Јер то није политика, то није држава, то није никаква државна форма, то је opakост пакла, а рат је, насупротив томе, света одбрана човечанства од апсолутно ђаволског“²⁰.

Категоричност Мановог става заступљена до краја у сваком од педесет пет говора сабраних у књизи *Немачким слушаоцима* враћа на почетак. Заиста – ко је четрдесеттворогодишњак који је 1918. године, на самом крају Првог светског рата, у жеку револуције жалио за царством Хоенцолерна које се рушило а у коме се он тако „добро осећао“?²¹ Андреј Митровић описује Мана као савременика четири основна раздобља немачке историје: раздобља Немачке Хоенцолерна, Вајмарске републике, Трећег рајха и послератне Немачке. Иако настали у периоду Трећег рајха, више пута поменути говори, којима у много чему недостаје брилијантна грациозност не немачког већ Мановог језика, не могу се до краја разумети уколико се не осветли време које је претходило изузетно мучним данима присилног а потом и

¹⁶ Andrej Mitrović, *O božjoj državi i zlom spasenju*, Beograd, 2007, str. 13.

¹⁷ *Исто*, стр. 7.

¹⁸ Томас Ман (1875–1955) је напустио Немачку фебруара 1933. године, две недеље пошто је Адолф Хитлер постао канцелар. Четири године касније је узео чехословачко држављанство да би се након годину дана преселио у Сједињене Америчке Државе. Амерички држављанин постао је 1944. године. У Европу се вратио тек 1947. Немачку је први пут посетио шеснаест година пошто ју је напустио тј. 1949. Умро је у Швајцарској 1955. године. *Исто*, стр. 11–13.

¹⁹ Hana Arent, *Istina i laž u politici*, Beograd, 1994, str. 5.

²⁰ Т. Ман, *н. д.*, стр. 97.

²¹ Andrej Mitrović, *O božjoj državi i zlom spasenju*, Beograd, 2007, str. 9.

добровољног изгнанства. Период Вајмарске републике или раздобље у коме се десио „дубок преображај“ Манових уверења представља кључ за разумевање потоњих дела али и упадљивог ангажмана уметника у намери да се супротстави главним актерима *времена нетрпељивих*.²²

Радикални преокрети и, само на први поглед, изненадне „промене тора“ увек су разлог за истицање многих сумњи. Томас Ман није остао ускраћен за бројне осуде. Многе су стизале од најближих. Без намере да се оправда развијањем теза о „нагомиланом историјском искуству“ или „потпуној биографији“ препуној „тешких, тужних и трагичних догађаја“, што Митровић изванредно чини,²³ алиби Мановог преображаја треба тражити у његовом изузетном делу или „јутру новог дана“ кога означава роман *Чаробни брег*, за марљиве истраживаче *историјско у Чаробном брегу*. „Прво чедо Мановог преображаја“,²⁴ како га назива Митровић, наметнуло је једно од важнијих питања у историјској науци. Дакле – зашто је проучавање књижевног опуса али и живота Томаса Мана битно за историографију и историчаре? Другачије – зашто је битно читати најновију књигу Андреја Митровића *О божјој држави и злом спасењу* и како треба читати говоре Томаса Мана сабране у књизи *Немачким слушаоцима*?

Андреј Митровић је подсетио а потенцијални читаоци Манових говора морају имати на уму да је Томас Ман био „историчар у најбољем смислу те речи зато што је... у свом делу расправљао велика питања епохе као проблем човека“. „Задојен стварном хуманошћу“ служио се речју као „најубојитијим средством“ да би портретисао „човека у времену“²⁵ и у исто време показао да интелектуалац (историчар) не сме да ћути, оклева, цинцулира, подилази. „Све што треба да учини је да... достојно *портретише*“.²⁶

У нади да ће замислити читаоце над *човеком у времену*, књигама српског историчара и немачког писца чија су се дела на необичан начин, али не случајно, испреплетала у времену у коме живимо, читаоцима *Токова историје* предочава се један од педесет пет говора сабраних у књизи *Немачким слушаоцима*.²⁷

²² Исто, стр. 9–13.

²³ Исто, стр. 19.

²⁴ Исто, стр. 33.

²⁵ Исто, стр. 22.

²⁶ Т. Рапчић, *n. d.*

²⁷ У часопису *Токови историје*, 3/2007, под насловом „Уметност у раздобљу светских ратова“ објављен је, уз Реч редакције, одломак из најновије књиге проф. др Андреја Митровића *О божјој држави и злом спасењу, Против нечовечног у епохи*. „Уметност у раздобљу светских ратова“, *Токови историје*, 3, Београд, 2007, стр. 163–173.

**Томас Ман – Немачким слушаоцима
(одломак)**

(Ванредна емисија)

Април 1942.

Немачки слушаоци!

Прошла је година од оног дана када су Герингови авиони разорили Ковентри – један од најстрашнијих догађаја којим је хитлеровска Немачка показала свету шта је тотални рат и како се он води. У Шпанији је почело, где су се механичари смрти, та националсоцијалистички одгојена раса празних, обезљуђених лица, вежбали за рат. Какав спорт у којем нема никакве одбране – једноставно, у ниском лету пуцати по маси цивила – орно и весело! И масакр у Пољској је незабораван – управо оно што се зове славна страница историје. Као и Ротердам, где је за двадесет минута усмрћено тридесет хиљада људи, захваљујући једној бравури која се не може другачије означити него као морално лудило. Аристократа фон Рибентроп покрио је рукама своје лице и јецао: „То нисам ја!“ Била су то, још, добра времена, кад се јецало само над оним што је другима учињено. Долази време, оно је већ ту, ка ће Немачка имати да јеца над оним што ће њу задесити и тај плачевни мотив преовладаће у мери у којој ће свет, који о тој врсти односа према свету није хтео ништа да зна и на то није био припремљен, бити натеран на одбрамбени положај. Је ли Немачка стварно мислила да никада неће доћи дан када ће морати да плати за сва недела која је починила у свом ходу у варварство? Једва да је почела да плаћа изнад Канала и у Русији. И оно што је Краљевска авијација досад урадила у Келну, Диселдорфу, Есену, Хамбургу и другим градовима, само је почетак. Хитлер се хвалише да је његов Рајх спреман за један десетогодишњи, двадесетогодишњи рат. Претпостављам, да ви, Немци, у себи мислите на нешто друго – на пример, да у Немачкој, после извесног времена, неће остати камен на камену.

Приликом недавног британског ваздушног напада на Хитлерову земљу страдао је стари Либек. То се и мене тиче, то је мој родни град. Напади су били усмерени на луку, на постројење ратне индустрије, а пожара је било и у самом граду и тешко ми је да помислим да су страдали Маријина црква, предивна ренесансна градска већница или Дом бродара. Али кад се сетим Ковентрија – немам шта да приговорим ставу, да се за све мора платити. Сигурно има доста Либечана, Хамбуржана, житеља Келна и Диселдорфа, који томе немају шта да замере и кад чују брујање авиона РАФ-а над својим главама појеле овима добар успех.

Чак је могуће да ће мој смисао за праведност са овим бомбардовањем бити стављен на посебну пробу. Шведски листови јављају, а амерички

ме питају о томе, да ли је кућа мојих предака, такозвана кућа Буденброкових у Менгштресе, уништена приликом последњег ваздушног напада. Не знам, да ли је та вест тачна. За многе напољу је, са мојим младалачким романом, име Либека повезано са том кућом, и наравно, да се најпре сећају ње кад бомбе падају по Либеку. Наравно, тамо се та кућа већ одавно не зове Buddenbrook-Haus. Нацисти, иритирани због тога што странци још увек питају за њу, прекрстили су је у Wullenever-Haus. Тај глупи олош и не зна, да једна кућа, која на себи носи печат осамнаестог столећа на свом рококо-забату, не може да има неке везе са градоначелником из шеснаестог века. Тај Јирген Вуленевер, ратом са Данском, нанео је велике штете свом граду и Либечани су, с њим урадили оно што ће Немци, можда, једног дана, учинити са онима који су их повели у овај рат: погубили су га. О житељима куће коју су, да би избрисали моје име, назвали по њему, може се рећи да су граду увек само чинили добра и, на свој начин, и ја сам следио њихов пример. На свој начин, следити један пример, то је традиција. Стара градска већница, за коју кажу да је сада у рушевинама, била је за мене симбол традиције из које сам проистекао, у чијем духу сам деловао. Али такве рушевине не застрашују онога који не живи само од симпатије за прошлост него и од симпатије за будућност. Пропаст једне епохе не мора да буде пропаст онога чији су корени у њој и из које је израстао.

Хитлерова Немачка нема ни традиције ни будућности. Она само уме да разара, и она сама биће разорена. Дај Боже, да из њеног пада настане и израсте једна Немачка која ће умети да се сећа и нада, којој ће бити дата љубав за оно прошло, али, и за оно будуће. На тај начин, уместо убитачне мржње, она ће стећи љубав народа.

Summary

An Incursion into Historic (Parallel Reading of Thomas Mann and Andrej Mitrović)

Key words: *Thomas Mann, Andrej Mitrović, Germany, World War Two, BBC, Speeches*

This paper came to being as a result of parallel reading of books by Thomas Mann *55 Speeches over the Radio to Germany* and by Andrej Mitrović *On City of God and Bad Salvation*. Finding the popular writer as a radio publicist resulted in asking a number of questions concerning the author whose works were and still are of interest for researchers, who by building up their knowledge of the past and dealing with phenomena of European history of the first half of

20th century, realized the „importance of researching the relation between history and art, artist and his social, political and ideological surroundings, opening thus the field for critical remarks and the use of a work of art as a complex and special source for understanding historical reality“. By collecting his texts into two parts (*The Historical in The Magical Mountain* and *The Heritage of the Manns*) Mitrović convinces us again that the possibility of building up knowledge about past is more than tempting for researchers if they regard history as a whole „of all phenomena connected with social life of people throughout time and that only through analytical approach the understanding of wholeness of history can be persistently achieved“.